

נושא העבודה

טיפול בבני נוער

תאריך: ינואר 2017

העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שוחר

משפט עברי

הקדמה אישית

אני בחרתי בטיפול בבני נוער כיוון שדרכי הטיפול בבני נוער, בין אם במשפט פלילי ובין אם במשפט אזרחי, מכוונים גם אלי, היות שגם אני נכללת בקטגוריה של בני נוער.

מעניין אותי מאוד לדעת מה העונשים הניתנים לבני נוער מכיוון שיש להם מערכת חוקים שונה.

בני נוער "זוכים" לטיפול מיוחד הכולל בית דין לנוער, אשר אליו מגיעים תיקים של קטינים בלבד, קצין מבחן הבודק את מצבם ויכול לשפוך אור אודות מעשיהם, חוקים מיוחדים החלים על בני הנוער בהקשר למעצר וכליאה (כמו אגף שונה לאחזקת מעצר וכליאה של קטינים) ועוד.

ברצוני לדעת איך מטפלים בבני נוער בבתי הסוהר ואיך מתייחסים אליהם, כיצד יודעים אם בן הנוער כשר משפטית ומה קורה כאשר הוא לא כשר? מאיזה גיל אדם נחשב כשר משפטית? ואיך החליטו החלטה זו.

היות שבני נוער עדיין לא נחשבים בגירים, טרם מלאו להם 18 והם עדיין בחזקת הוריהם החוק במדינה פועל עליהם באופן שונה לדוגמה, כאשר יש מקרה של אלימות במשפחה - מתי המקרה מוגדר כאלימות ממשית, בין אם נפשית או פיזית ואיך מתמודדים איתה במשפט.

כאשר קטין הוא הקורבן, כיצד מדברים איתו ומקבלים הצהרה, האם יש שיטה מיוחדת? באם נדרש הקטין צריך לתת הצהרה נגד אחד מהוריו, האם הוא נותן את ההצהרה מול ההורה?

בשאלות כאלה ואחרות אעסוק בעבודתי.

תוכן עניינים

2	הקדמה אישית	פרק ראשון
4	מבוא	פרק שני
5	פתיחה	פרק שלישי
8	כשרות משפטית	פרק רביעי
15	הכאה לשם חינוך	פרק חמישי
20	סיכום	פרק שישי
21	רשימה ביבליוגרפית	פרק שביעי

מבוא

נושא העבודה שלי הוא על טיפול בבני נוער.

עבריינות נוער היא עבריינות המבוצעת על ידי אדם צעיר המוגדר בחוק כקטין.

כיום, יותר ויותר בני נוער עושים עבירות המוגדרות בין אם חמורות ובין אם קלות.

בני הנוער נחשבים קטינים ולכן הם לא יכולים לעמוד למשפט כמו אדם בגיר, ובשל

בעיה זו יש חוקים מיוחדים המיועדים למצבים אלו.

בעבודה זו אתמקד בשאלות העוסקות בסוגי הענישה, בתהליך שאותו עובר הקטין עד

להגעתה, מהו גיל הכשרות המשפטית, כיצד נושאים אלה באים לידי ביטוי בהקשר

של אלימות במשפחה ומה קורה כאשר בן הנוער הוא הקורבן?

כמו כן, אתמקד בחוקים החלים על בני הנוער במשפט הישראלי, אתבסס על מאמרו

של עו"ד ערן שילה בנושא כשרות משפטית במשפט העברי, במאמרו של עו"ד יעקב

שפירא על ענישת קטינים במשפט העברי, על אלימות במשפחה על פי רון שפירא ועל

פסק הדין במשפט דלאל ראסי נגד היועמ"ש.

פתיחה

ישנם חוקים ברורים ומוגדרים במיוחד לאופן הטיפול בנער אשר ביצע עבירה. חוקי הנוער נועדו להבטיח עבור הקטין הסדרים מיוחדים בנושאי מעצר, שחרור, ניהול המשפט, ענישה ודרכי טיפול.

כאשר מדובר בקטין שעשה עבירה יש מנגנונים עיקריים המתערבים במצב:

1. המשטרה המתייחסת תחילה לחומרת המעשה ולפגיעתו בשלום הציבור אולם

היא עדיין קשובה למצבו של הקטין. במשטרה יש עובדי נוער אשר עובדים בגישה חינוכית ושיקומית המנסה להוציא את הקטין ממעגל הפשיעה. את יישום גישה זו ניתן להמחיש באמצעות מעצרים של קטינים על ידי המשטרה, במסגרת **עקרון ההרתעה**: מעצר לשם הרתעת הקטין, וכדי להמחיש לו את סכנת הידרדרותו לעבריינות. קטין המעורב בפלילים זוכה ליחס של אזרח ששגה ולא של עבריין מועד, תוך שמירה על זכויותיו. מטרתו של הליך זה היא לאפשר את חקירת הקטין תוך הימנעות מרישום פלילי, כלומר על מנת למנוע את תיוג הקטין. נקיטה בהליך זה היא חד-פעמית ומחייבת את הודאת הקטין, הבעת נכונותו להתנצל בפני הנפגע, לפצותו וכן, התרשמות החוקר מכך שהקטין לא יחזור ויבצע עבירות. במידה וישתנו הנסיבות ויחזור הקטין לבצע עבירות, ניתן יהיה לפתוח מחדש את התיק ולנהל חקירה פלילית, שעלולה להסתיים בהעמדה לדין.

2. **שירות המבחן לנוער** הוא שירות סוציאלי טיפולי חינוכי הפועל כשירות ארצי במסגרת האגף לנוער, צעירים ושירותי תיקון במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. בהמשך מתערב שירות זה ותפקיד מנגנון זה הוא לבדוק את מצבו הפסיכולוגי והסוציאלי של הקטין, לטפל בו ולכוון אותו ואת משפחתו לדרך הנורמטיבית.
3. **בית משפט לבסוף**, קטין המואשם בביצוע עבירה יישפט בכפוף לכללים ולהסדרים שנקבעו בחוק, בפני בית משפט לנוער. הדיון מתנהל בדלתיים סגורות ובנוכחות הקטין, הוריו, סנגורו, קצין המבחן והתובע. בסמכותו של בית המשפט לנוער להורות על כפיית הטיפול בקטין ואף להטיל עליו עונשים בהתאם לחוק. במקרים, כגון מקרים אלימים במיוחד או מקרים בהם עבריו חוזר לפשע פעם אחר פעם לשופטים יש את הסמכות להעביר את הנער לשפיטה בבית משפט רגיל ולא כנהוג בבית משפט לנוער.
4. **חקיקה** יש חוקים מיוחדים אשר נוגעים בטיפול בעבריינות נוער ומטרתם להגן על הקטין והם:

- **נוער (טיפול והשחוק הגחה), התש"ך 1960 – חוק זה חל על** הקטינים, ותפקידו לדאוג לשלומם של נערים נזקקים באמצעות עובד סוציאלי (פקיד סעד). חוק זה מאפשר לפקיד סעד לקבל גם עזרה מהמשטרה.
- **חוק הנוער (שפיטה ענישה דרכי טיפול), התשל"א 1971 – חוק זה** עוסק בסמכות בית המשפט לנוער, סדרי הדין, דרכי ענישה וטיפול בקטינים בעלי אחריות פלילית (גיל 12 ומעלה) שניתן להעמיד אותם לדין אם ביצעו עבירה. חוק הקובע מעין מסגרת לעבודת המשטרה עם קטינים ולשיתוף פעולה עם שירות המבחן לנוער.

בעבודה זו נעלה שאלות משפטיות שונות כמו מהו גיל הכשרות המשפטית כיום
ובמשפט העברי? האם המשפט העברי התייחס שונה אל הילדים? האם הייתה לו
דרך שונה לבדוק אם הם כשרים משפטית? איך התייחסו לאלימות כלפי הילדים
בתקופות המשנה והתלמוד ואיך התייחסו אליהם בתקופתנו?

כשרות משפטית

"ויחר אף ה' ביום ההוא וישבע לאמר. אם יראו האנשים העולים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי" ¹.

מן העובדה שנגזר עונש רק לאדם "בן עשרים שנה ומעלה", למדו חז"ל "שאין בית דין של מעלן עונשין וכורתין" עד גיל עשרים. ואכן, ניתן למצוא קשר בין גיל זה לגיל הבגרות. את הפסוק "ויגדל משה ויצא אל אחי" ² דרשו חז"ל: "ויגדל... בן עשרים שנה היה". אף אדם וחיה, שנבראו בוגרים, "כבן עשרים שנה נבראו" ³. ועל כל אלה, זהו גם הגיל שנקבע למניין בני ישראל "כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה" ... (שמות ל, יד). והנה למרות כל אלה, במשפט העברי מקובל שהגיל המכריע בשאלת הבגרות הוא גיל שלוש-עשרה לגברים וגיל שתים-עשרה לנשים. במשנה נאמר "בן שלש עשרה למצות" ⁴ ועד אותו הגיל הוא "נקרא קטן ונקרא תינוק" ⁵.

בדרך כלל, גיל זה הוא גם הגיל המכריע בשאלת הכשרות לבצע פעולות משפטיות,

---

¹ ירושלמי, ביכורים, פרק ב, הלכה א; בבלי, שבת פט ע"ב; רש"י, שם, ד"ה דל עשרין; במדבר רבה, פרשה יח

² שמות רבה, פרשה א.

³ בראשית רבה, פרשה יד.

⁴ משנה, אבות ה, כא.

⁵ רמב"ם, הלכות אישות, פרק ב, הלכה י.

שהרי "שלשה אין מקחן מקח ואין ממכרן ממכר, דין תורה: החרש, השוטה והקטן⁶".
וכך נפסק בשולחן ערוך:⁷

"קטן שהגדיל... הזכר אחר י"ג שנה והבת אחר י"ב, אף על פי שאינו יודע בטיב משא
ומתן - מקחו מקח."

חוק הכשרות המשפטית

סוגיית כשרותו של קטין לבצע פעולות משפטיות מוסדרת במשפט הישראלי בחוק
הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962. סעיף 4 לחוק זה קובע: "פעולה
משפטית של קטין טעונה הסכמת נציגו"⁸. בסעיף 3 לחוק, נקבע הגבול בין בגיר לבין
קטין:

"אדם שלא מלאו לו 18 שנה הוא קטין; אדם שמלאו לו 18 שנה הוא בגיר."
מן הסעיפים הללו, עולה שהמחוקק אינו מבחין בין קטינים לגיליהם, וקובע כלל אחיד
החל על כל הקטינים ביחס לכל הפעולות המשפטיות - כל פעולה של מי שלא הגיע
לגיל שמונה-עשרה טעונה הסכמה של נציגו והוא נחשב קטין. וכך מטעים פרופ'
אנגלרד:

הוראת הסעיף קובעת גיל בגרות אחיד... אין היא מבדילה בין שלבי גיל שונים אצל

---

⁶ רמב"ם, הלכות מכירה, פרק כט, הלכה א.

⁷ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רלה, סעיף ח.

⁸ החוק אינו מגדיר מהי "פעולת משפטית". אנגלרד סובר שמדובר בכשרות לבצע "עיסקה... וכל פעולה הדומה
לה. כלומר פעולה הדורשת הבעת רצון". ראה י' אנגלרד, חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-
1962 (מהדורה שנייה, תשנ"ה), עמ' 46. וראה: ע"א 166/77 דדון נ' אברהם, פ"ד לג(3) 365; ע"מ (תל אביב)
20/96 צ'רטוק נ' האפוטרופוס הכללי (לא פורסם). סעיף 80 לחוק מגדיר "נציג' של אדם - הוריו או אפוטרופוס
הממונה".

קטינים... אין היא מתחשבת בהתפתחות האישית של הקטין היחיד, אלא קובעת כלל נוקשה לכולם.⁹

כלומר, אף על פי שאנו יודעים שילדים אינם מתבגרים בקצב זהה¹⁰, ואף על פי שגם לקטינים שעדיין אינם בני שמונה-עשרה, יש הבנה מספקת ביחס לפעולות משפטיות מסוימות¹¹, העדיף המחוקק שלא להיכנס לבדיקה פרטנית של בגרות הקטין המסוים או לסיווג של הפעולות המשפטיות לקבוצות שונות, והחליט לקבוע כלל אחיד לכל הקטינים ביחס לכל הפעולות¹², הוא קבע גיל קבוע לכולם. כפי שנראה להלן, המשפט העברי חולק על שתי הכרעות אלה של המשפט הישראלי,

---

⁹ אנגלרד, שם, עמ' 55. וראה גם א"ח שאקי, הגיל במשפט (תשכ"ח), עמ' 54.

¹⁰ המחוקק מודע כמובן לעובדה שכל קטין מגיע לבגרות בגיל אחר, אך ביחס לכשרות לבצע פעולות משפטיות, הוא בוחר שלא להבחין בין קטינים. דוגמה למקרה בו המחוקק כן מורה על בדיקת בגרותו של הקטין המסוים יש בחוק לגילוי נגיפי איידס בקטינים, בו נקבע שניתן להיענות לבקשת קטין לערוך לו בדיקה לגילוי נגיף האיידס גם בלי ידיעת הוריו, אם "הרופא שוכנע כי, בהתחשב בגיל הקטין, בבגרותו הנפשית וביכולתו לגבש רצון עצמי, מחייבת טובתו את הבדיקה ללא קבלת אישור נציגו" (סעיף 1(3) לחוק לגילוי נגיפי איידס בקטינים, התשנ"ו-1996). וכעין זה ראה גם בסעיף 25 לחוק החולה הנטוה למות, התשס"ו-2005. לגבי כשרות משפטית לביצוע פעולות משפטיות, לא ננקטה נוסחה דומה.

¹¹ המחוקק עצמו מתייחס לגילים אחדים לפני גיל 18 שניתן לייחס בהם לקטינים בגרות ביחס לעניינים מסוימים, כגון: גיל האחריות בנזיקין ובפלילים הוא 12 (סעיף 9 לפקודת הנזיקין (נוסח חדש); סעיף 34 לחוק העונשין, התשל"ז-1977); בגיל 14 יכולה קטינה להסכים לקיים יחסי מין (סעיף 345(3) לחוק העונשין, התשל"ז-1977); גיל הבגרות לעניין חוק החולה הנטוה למות, התשס"ו-2005, הוא 17 (סעיף 3, שם); גם גיל הנישואין הוא 17 (סעיף 1 לחוק גיל הנישואין, התש"י-1950), ולפעמים אף קודם לכך (סעיף 5). נמצא שקטין בן 17 יכול להינשא אך לא לבצע עסקת רכישה בלי הסכמת נציגו.

¹² הקושי בעמדה זו ברור, שהרי למעשה קטינים בגילים שונים (במיוחד בשנות העשרה לחייהם) מבצעים עסקאות כעניין שבשגרה, בעוד החוק דורש את הסכמת נציגם לעסקה.

הן על ההכרעה שלא לבחון את בגרותו של כל קטין לעצמו והן על ההכרעה שלא להבחין בין פעולות משפטיות.

נפתח בשאלת בחינת בגרותו של הקטין המסוים.

כאשר מדובר על הגדרת גיל הכשרות המשפטית, המשפט העברי נוקט עמדה שונה מזו של המשפט הישראלי. כעולה משולחן ערוך: "קטן שהגדיל והביא שתי שערות, הזכר אחר י"ג שנה והבת אחר י"ב, אף על פי שאינו יודע בטיב משא ומתן, מקחו מקח וממכרו ממכר ומתנתו מתנה במטלטלים"¹³

הגדרה זו כוללת יסוד אובייקטיבי-שכן כולם שווים, הגיל הוא קבוע. (ובניגוד למשפט הישראלי הוא מבדיל בין הנשים לגברים)¹⁴.

יסוד סובייקטיבי-ההתבגרות הפיזיולוגית ("והביא שתי שערות")¹⁵.

גישה זו בוחנת אם הקטין המסוים היה בוגר מספיק כדי שתהיה לפעולתו תוקף ואינה מסתמכת על סטטיסטיקה או שרירות שבקביעת גיל מסוים המחייב את כולם¹⁶. אך

---

¹³ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רלה, סעיף ח.

¹⁴ ההבחנה בין זכרים לבין נקבות מוסכמת על התנאים, אלא שנחלקו בשאלה: בגרותו של מי קודמת? ר' שמעון בן אלעזר סובר שהזכרים מקדימים להתבגר, ומתבגרים בגיל שתיים-עשרה, והנשים מתבגרות בגיל שלושה-עשרה, וטעמו: "מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו, נכנסת בו ערמומית תחלה". לשיטת רבי, הדברים הפוכים: "דכתיב 'ויבן ה' [אלהים] את הצלע', מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש" (נידה מה ע"ב). יש מן הראשונים שמצאו סמך מן המקרא לגילים אלה (ראה: רש"י, נזיר כט ע"ב, ד"ה ור' יוסי; פרשני המשנה לאבות ה, כא). ויש שכתבו שמדובר בהלכה למשה מסיני (שו"ת הרא"ש, כלל טז, סימן א; שו"ת מהרי"ל, סימן נא).

¹⁵ הכוונה לשתי שערות במקום הערווה. ראה רמב"ם, הלכות אישות, פרק ב, הנדרש גם לסימני בגרות נוספים.

¹⁶ גישה זו, האומרת שיש לבחון את בגרותו של כל קטין לעצמו, נקוטה גם במשפט הרומי ובמשפט הקדום בכלל. "הדרך הנהוגה בנידון זה עתה - קביעת גיל אחיד ידוע שוה לכל נפש, שממנו מתחילה תקופת הבגרות -

למרות שיש לגישה זו יתרונות, יש לה גם חסרונות.

ראשית, יש חיוב של בדיקה פיזית של כל קטין ודבר זה לא יהיה יעיל אם יעשו זאת על כל פעולה משפטית. שנית, זוהי בדיקה לא פשוטה, בדיקה מורכבת מאוד מכיוון שלפי ההלכה לא כל שערה מעידה על בגרות, לא כל אדם בקיא בבדיקת שערות, כמו כל תופעה פיזיולוגית הן אינן קבועות ובלתי משתנות.¹⁷ ואף לא במובן הערכי של כבוד האדם "אין זה בקל לבדוק ולבייש"¹⁸.

כפי שראינו לעיל, המשפט הישראלי קובע גיל בגרות אחיד ביחס לכל הפעולות המשפטיות. גם בעניין זה, המשפט העברי נוקט גישה אחרת, ולפיה ככל שמתקדם תהליך ההתבגרות, גדל מספר הפעולות שהקטין כשיר לבצע. המשפט העברי נדרש לחלוקה מורכבת המתייחסת לכחמישה שלבי התפתחות. ניקח לדוגמא את מימרא של האמורא רבא, הנדרש לשלושה שלבי התפתחות: "ג' מדות בקטן: צרור וזורקו, אגוז ונוטלו - זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים... הפעוטות - מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין... ולמכור בנכסי אביו, עד שיהא בן עשרים."

השלב הראשון לא תלוי בגיל אלא ביכולת של האדם להבחין בין העיקר- לדבר שימושי לבין התפל- דבר לא שימושי. בשלב זה הכשרות של הקטין מוגבלת לזכיית הקטן לעצמו- כלומר בעלות על מתנה שניתנה לו.

בשלב השני הגמרא מנסה להבין לאיזה גיל מתכוון המונח "פעוטות" ומביא מספר תשובות:

היתה זרה למשפט הקדום. סימן מכריע שמשה שם בדרך כלל הבגרות הגופנית המינית... לבגרות זו לא כל בני האדם שוים" (פוקרובסקי, הנזכר לעיל, הערה 14, עמ' 374).

¹⁷ לסקירת מכלול השאלות ההלכתיות, ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך גדול וערך גדולה.

¹⁸ פתיחה כוללת לפרי מגדים, חלק שני, אות יא.

"ועד כמה? ... כבר שית, כבר שב [=כבן שש, כבן שבע]. ... כבר שב, כבר תמני [=כבן שבע, כבן שמונה]. ... כבר תשע, כבר עשר [=כבן תשע כבן עשר]. ולא פליגי [=ואינם חולקים]. כל חד וחד לפי חורפיה [=אלא כל ילד וילד לפי חריפותו]."

כלומר, החל מגיל שש, בהתאם להבנתו של הקטין הוא יכול לבצע עסקאות במטלטלין.

גיל זה קודם לגיל הכשרות המשפטית ולכן מסבירה הגמרא: "וטעמא מאי? ... משום כדי חייו". כלומר, אף על פי שמדין תורה, אין לפעוטות כשרות משפטית, תיקנו להם חכמים כשרות בעניינים מצומצמים המאפשרים להם מסחר בדברים הנדרשים לקיומם¹⁹. בהתחשב בתכלית התקנה נקבע²⁰ שדין זה חל רק על קטין שאין לו אפטרופוס.

תקנות חכמים אינן מצומצמות להקניית כשרות לקטין שהוא נטול כשרות מדין תורה, אלא גם מגבילות את כשרותם של מבוגרים צעירים שמדין תורה כשרותם מלאה. דוגמה לזה יש בסוף דברי האמורא רבא שהובאו למעלה: "ולמכור בנכסי אביו, עד שיהא בן עשרים."²¹ חששו חכמים שאדם צעיר²², שדעתו עדיין לא החלטית, ילך

---

¹⁹ יש מחלוקת אם התקנה מאפשרת רק את המסחר המינימלי הנדרש לקיום (שיטת רב האי גאון) או שמא כיוון

"דתקון רבנן לא פלוג" (כשיטת הרמב"ן, בחידושו לגטין, וסיעתו, והלכה כמותם). להרחבה מדויקת יותר, ראה:

רמב"ם, הלכות מכירה, פרק כט, הלכה י; שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רלה, הלכות א-ז.

²⁰ כתובות ע"א.

²¹ בבא בתרא קנו ע"א.

²² ראים הדברים שדין זה חל גם על בת המוכרת בנכסי אביה (שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן קכט; שו"ת

אשר לשלמה, סימן נד), בניגוד לשיטת הרשב"א, הסובר שהגבלה זו לא תוקנה ביחס לבנות (הובאו דבריו

במגיד משנה על הרמב"ם, שם, הלכה יג).

וימכור נכסי נדל"ן שלא טרח בהם. ולכן שללו את כשרותו לעשות כך²³. ומגיל עשרים ואילך נשלמת כשרותו המשפטית של אדם צעיר לכל דבר²⁴.

לסיכום, נמצא שהמשפט העברי והמשפט הישראלי נחלקים בשאלת גיל הבגרות המשפטית בשני דברים.

ראשית, האם יש להתחשב בהתבגרות הקטין המסוים בשעה שבאים לקבוע את כשרותו המשפטית. גישתו העקרונית של המשפט העברי נמנעת מלהסתמך על הכרעה הסתברותית ומתחקה אחר בגרותו למעשה של הקטין. כפי שראינו לעיל, **ייתכן** שההבדל בין שיטות המשפט הוא רק במישור העיוני, מפני שמבחינה מעשית, המשפט העברי נסמך על "חזקה דרבא", הפוטרת מן הצורך לבדוק את בגרותו של כל קטין. שנית, האם יש לקבוע תנאי כשרות לכל פעולה משפטית לעצמה. בעניין זה, גישת המשפט העברי מורכבת יותר, והיא מבחינה בין שלבי התפתחות, ומחייבת לבחון את מידת הבנתו של הקטין בעסקאות מסוימות. דומה שמורכבות זו משקפת יפה את המציאות, מפני שלמעשה, קטינים שעדיין לא הגיעו לגיל הכשרות לפי המשפט הישראלי מבצעים עסקאות רבות.

---

²³ גם בהקשר זה מעניינת ההשוואה למשפט הרומי, המגביל את כשרותם של בגירים עד גיל 25: "זכרים בוגרים ונקבות הראויות לאיש, ממנים להם מפקחים עד שתמלאינה להם עשרים וחמש שנה. כי אף על פי שהם גדולים, בכל זאת אין הם יודעים עדיין לנהל את עסקיהם" (האינסטיטוציות, ספר ראשון, 23).

²⁴ לסקירת השיטות, ראה ספר מאירת עיניים, חושן משפט, סימן רלה, ס"ק לה.

הכאה לשם חינוך

ענישה גופנית כאמצעי "חינוכי" מקובלת בחברות רבות ויש הרואים אותה כאמצעי חינוך לגיטימי. בעבר, היה בחקיקה ופסיקה מחשבה כי שימוש בענישה גופנית למטרה חינוכית מותר, לא ראו את הענישה כחלק ממרכיבי האלימות, בעבר ראו את הילד כרכוש הוריו וענישה הייתה חלק מכך. הענישה ה"חינוכית" נחשבה כאלימות מותרת. הכאה כענישה נחשבה כלגיטימית גם אם היא סבירה ואת הסבירות קבע בית המשפט שקבע אם האלימות סבירה או לא לפי כללי הצידוק²⁵. מבחן הלגיטימיות קבע כי "ענישה פיזית היא שימוש בכוח פיזי על מנת לגרום לילד לחוות כאב, אבל ללא פגיעה, במטרה או תיקון לשיטה בהתנהגותו²⁶. מחקרים הראו ששיטות אלה לא בהכרח מביאות לתוצאות, ליעד החינוכי שהציבו לעצמם. במחקרים נמצא כי ילד לא מבין מתי הענישה היא לגיטימית ומתי היא אלימות ומעתיק את דפוסי ההתנהגות הללו. מכה סבירה מעוותת התפתחות אישית וביחד עם עוד גורמים מותרת משקעים עמוקים ביחס להורים ולהורות²⁷ ולכן החקיקה והפסיקה בישראל השתנתה וכיום ענישה "חינוכית" אסורה.

---

²⁵ יהודית קרפ, ענישה גופנית – היבט משפטי, מתוך: חינוך באלימות – חינוך לאלימות, ענישה גופנית הכאת

ילדים, לקט מאמרים אפריל 93 מעמוד 4.

²⁶ 1994 Straus M., Beating The Devil Out Of Them: Corporal Punishment In American Families. New

(Books Lexington Y

²⁷ דר' יוסי הטב, היבטים פסיכולוגיים: הפגיעה הנפשית שב"הכאה סבירה של ילדים", מתוך: חינוך באלימות –

חינוך לאלימות, ענישה גופנית והכאת ילדים, לקט מאמרים אפריל 93. מעמ' 10.

בעבר, היה אפשר לומר כי שימוש בענישה גופנית כאמצעי חינוך היה מותר. ע"פ סעיף 368ב' (א) לחוק העונשין²⁸ הגדיר עבירה של תקיפת קטין ככוללת, כחלק מיסודות העבירה, גרימה חבלת של ממש. מכיוון שלכאורה מעשה של אלימות גופנית שלא גרם לחבלה לא נחשב עבירה כי לא מילא אחר יסודות העבירה. פרשנות זו נתמכה בהוראת סעיף 24 לפקודת הנזיקין שנתן הגנה מפני תביעה נזיקית להורה ש"ייסר את התובע כמידת הנחיצות הסבירה למען יטיב דרכו"²⁹.

סוגית הענישה הפיזית של ילדים בידי הוריהם ומוריהם מעוררת שאלות משפטיות רבות בתחום המשפט הפלילי ובתחום דיני נזיקין הנמצא במשפט האזרחי. בקום המדינה, הפסיקה הישראלית עדיין הלכה אחרי הפסיקה האנגלית שכן, התיר להכות ילדים בנסיבות מסוימות כדי לחנך אותם. עד לשנת 2000 נקבע בה סעיף 24. על בסיס תפיסה זו, נהג גם בית המשפט במידה רבה של סלחנות בענישה הפלילית על אלימות כנגד ילדים. בפסק הדין המפורסם של דלאל ראסי נגד היועמ"ש³⁰, נידון ערעורה של נזירה קתולית אשר כיהנה כמשגיחה בבית יתומות בנצרת, והורשעה בתקיפת תלמידות וגרימת חבלות בעקבות עונשי גוף: סטירות, בעיטות, משיכה בשיער, הכאה ועוד. להגנתה, היא טענה שעשתה זאת כדרך שהורים מענישים את ילדיהם. בפסק הדין נכתב:

---

²⁸ סעיף 368ב' (א) לחוק העונשין התשל"ז – 1977 קובע כי: התוקף קטין או חסר ישע וגורם לו חבלה של ממש דינו - מאסר חמש שנים; היה התוקף אחראי על הקטין או על חסר הישע, דינו - מאסר שבע שנים.

²⁹ למרות תיקון סעיף זה, עדיין נותרה בסעיף 27(66) לפקודה שעניינה כליאת שווא, הוראה דומה המתירה להורה או מורה שלילת חירותו של קטין למשך זמן קצר, "למען יטיב דרכו". גם סעיף 24(1) לפקודה, שתוקן בשנת 2000, מעגן חלק מן ההגנה שהייתה להורה או למורה בשל הכאה שתכליתה הגנה סבירה על הילד.

³⁰ ע"פ 7/53 דלאל ראסי נ' היועמ"ש, פ"ד ז(2) 790.

האב, במסרו את בנו לחינוך, ממלא את ידו של המחנך להדריך את הילד בדרך טובים בכל האמצעים העומדים לרשותו של פדגוג, ובכלל אלה גם שוט ורצועה. כמו כן ייתכן לומר כי האב מעביר למחנך את כוחו הוא לייסר ולהעניש את הילד עונשי גוף. אך השאלה תהיה אז: מה מקור כוחו וסמכותו המשפטיים של האב גופו? מניין שואב הוא את הזכות החוקית לפגוע בבנו? ... אין לנו אלא להסתמך על מה שבא לו לציבור בקבלה, איש מפי איש, בן מפי אביו, דור מפי הדור שקדם לו, כלומר על מנהגו של עולם שתוקף דין לו.

אומנם, גם בעת האחרונה יש עדיין שופטים המחזיקים עמדה שכזו, על אף שכבר איננה מקובלת כיום. בשנים האחרונות חלה תמורה גדולה בעניין זה, עם הגברת המודעות לזכויות הילד וההכרה שאמצעים אלימים כלפי הילד אינה מסייעת לחינוכו, להפך, היא רק פוגעת בו. הנשיא ברק אשר דן בסוגיה של מורה מבית ספר צרפתי ביפו שהורשעה בתקיפת קטין על שמשכה באוזנו של התלמיד ותלשה חלק מתנוך אוזנו, אומר שאלימות פיזית זו סותרת את חוק היסוד כבוד האדם וחירותו. התנהגותה של המשיבה חמורה היא. היא פגעה קשות בגופו ובנפשו של תלמיד קטין שהיה נתון לאחריותה החינוכית. אלימות פיזית כלפי תלמיד אסורה היא. מלקות, מכות ומשיכות אזניים - אין מקומן בבית הספר. חדר הכיתה הוא מקום הוראה ולא זירת אלימות. גופו של תלמיד ונפשו אינם הפקר. כבודו כאדם נפגע אם מוריו מפעילים כלפיו אלימות פיזית.

גישה זו קיבלה ביטוי גם בפסקי דין של השופטת ס' רוטלוי, שבהם דיברה גם על מקורות המשפט העברי בהם מדברים על הכאת ילדים לצורך חינוכם וציינה שהדעות מתירות את הדבר, ואף מחייבות אותו וממילא איננו רשאים להסתמך על דעות אלו כיוון שהן סותרות את חוק היסוד כבוד האדם וחירותו.

את המסמר האחרון בארונה של הלכת ראסי, שהתירה שימוש בענישה גופנית לצורכי חינוך, קבע בית המשפט העליון כשדן בעניינה של אם שנהגה להכות את ילדיה ולהתעלל בהם. בדחותה את ערעור האם, שהורשעה בהתעללות בקטין, עברה לפי סעיף 368 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, וגם בעברת תקיפה, כותבת השופטת בייניש :

לעומת הגישה המקנה להורה הגנה מפני אחריות פלילית אם העניש את ילדו בעונש גופני "סביר", קיימת גישה השוללת מן ההורה סמכות לענישה גופנית כלפי ילדו. גישה זו שמה את הדגש על זכות הילד לכבוד, לשלמות הגוף ולבריאות הנפש. לפי אותה גישה, ענישה גופנית כשיטת חינוך לא רק שאינה משיגה את מטרותיה, אלא היא גורמת לנזקים פיזיים ונפשיים לילד, שעלולים להטביע חותמם עליו גם בבגרותו.³¹

על פי המשפט העברי, ניתן ללמוד שענישה גופנית לצורכי חינוך הייתה קיימת כבר מימי קדם וניתן לה ביטוי באמצעים ספרותיים ובנורמות משפטיות.

ניתן לראות בספר משלי הוראות המצדדות באלימות כנגד ילדים כאמצעי ענישה חינוכי. "חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שָׁחַרו מוֹסֵר" (משלי יג, כד); "אל תמנע מנער מוֹסֵר, כִּי תִכְנֹן בִּשְׁבֹט לֹא יָמוּת. אֵתָהּ בִּשְׁבֹט תִּכְנֹן וּנְפִשׁוֹ מִשְׁאוֹל תִּצִּיל" (משלי כג, יג-יד).

גם בתקופת המשנה והתלמוד יש עדים לכך שכן הייתה הכאת ילדים לצורך חינוך, וזאת הייתה המציאות בתקופה זו. ניתן לראות שדעות חכמים מנסים לעדן את

---

³¹ ע"פ 4596/98 פלונית נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(1) 145, בעמ' 1800. לתמורה שחלה במשפט הישראלי

בסוגיה זו, ראה י"ש קפלן, "המגמה החדשה בעניין ענישה גופנית של ילדים לצורך חינוך", קרית המשפט ג (תשס"ג), עמ' 447.

האלימות במקצת ולהקטין את נזקי המכה. התלמוד אומר שכשאתה מכה את

התלמיד- תכהו בשרוך של הנעל.

בנוסף, יש עד לענישה גופנית שסופה היה מוות "מעשה בבנו של גורנוס בלוד שברח

מבית הספר, והראה לו אביו באזנו, ונתיירא מאביו, והלך ואיבד עצמו בבור... מעשה

בתינוק אחד מבני ברק ששבר צלוחית בשבת, והראה לו אביו באזנו, ונתיירא מאביו,

והלך ואיבד עצמו בבור..." (שמחות ב, ד-ו) .

בניגוד למצופה, החכמים לא שללו את הענישה הגופנית אלא רק ביקשו לסייגה.

סיכום

בעבודה זו נגענו בכמה נושאים הקשורים למשפט העברי וכן למשפט הישראלי.

בנושא הכשרות המשפטית המשפט העברי מראה כמה דוגמאות לזה שגיל הכשרות המשפטית הוא בעצם גיל עשרים שכן זהו גיל אדם וחיה, גיל המניין ועוד אולם עדיין קבעו שהגיל הוא שלוש עשרה לגברים ושתיים עשרה לנשים. אבל כאשר מדובר על הגדרת גיל הכשרות המשפטית, המשפט העברי מבדיל בין כל מקרה ומקרה ובודק אותו לפי הנער הנאשם. מכיוון שגיל הכשרות המשפטית הוא הנחה כללית ולפעמים הנער לא "התבגר" בגיל זה, בית המשפט בודק כל מקרה לגופו. הוא בודק אם הנער היה בוגר מספיק ואם הוא ידע מה הוא עושה. בנוסף, המשפט העברי נוקט עוד גישה, ולפיה ככל שמתקדם תהליך ההתבגרות, גדל מספר הפעולות שהקטין כשיר לבצע. לעומת המשפט העברי, עומד המשפט הישראלי הקובע כי בית המשפט אינו מבחין בין קטינים לגיליהם, וקובע כלל אחיד החל על כל הקטינים ביחס לכל הפעולות המשפטיות - כל פעולה של מי שלא הגיע לגיל שמונה-עשרה טעונה הסכמה של נציגו והוא נחשב קטין, זאת אומרת שכל מי שקטן מגיל שמונה-עשרה נחשב קטין בעיני המדינה.

ובעניין אלימות במשפחה המשפט הישראלי שינה את דעתו. בעבר, היה בחקיקה ובפסיקה מחשבה כי שימוש בענישה גופנית למטרה חינוכית מותר. היא לא הייתה חלק ממרכיבי האלימות, ראו את הילד כרכוש הוריו ולכן היה אפשר להעניש אותו. הענישה ה"חינוכית" נחשבה כאלימות מותרת. ולעומת המשפט הישראלי, בתקופת המשנה והתלמוד הכאה הייתה דבר מאוד מקובל, זאת הייתה המציאות ולכן חכמים ניסו לעדן את העונשים ולכן הם חוקקו ואמרו כל מיני דברים אשר יעדנו את המכות שמביאים לילדים.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה

נוער (טיפול והשחוק הגחה), התש"ך 1960. – עמוד 6

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962. – עמוד 8

חוק הנוער (שפיטה ענישה דרכי טיפול), התשל"א 1971. – עמוד 6

חוק העונשין, התשל"ז-1977. – עמוד 12

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב 1992. – עמוד 13

פסיקה

ע"פ 59/53 דלאל ראסי נ' היועץ המשפטי. – עמוד 13

מאמרים

הכהן אביעד, 'על איסור האלימות בחינוך- חושך שבטו שונא בנו?', פרשת בהעלתך, תשס"ד, גיליון מס' 167.

שילה ערן, 'על גיל הכשרות המשפטית – מבין עשרים שנה ומעלה', פרשת מטות-מסעי (תשס"ט) גיליון מס' 352.

שפירא יעקב, 'הנדון: תיקון לחוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) (התשל"א-1971).

שפירא רון, 'ילדים בסיכון - ענישה, התעללות נפשית וגופנית והגבול שבניהם'.